

Neoficialus vertimas

EUROPOS TARYBA

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS

TREČIASIS SKYRIUS

NUTARIMAS DĖL

Kęstučio BIRUČIO, Vidmanto BYLOS ir Laimono JANUTĖNO
pareiškimų Nr. 47698/99 ir 48115/99
prieš Lietuvą

PRIIMTINUMO

Europos Žmogaus Teisių Teismas (Trečiasis skyrius), 2000 m. lapkričio 7 dieną posėdžiaujant kolegijai, sudaryta iš:

pirmininko J.-P. COSTA,
teisėjų W. FUHRMANN,
P. KÜRIO,
F. TULKENS,
K. JUNGWIERT,
sero Nicolas BRATZA,
K. TRAJA

ir skyriaus kanclerės S. DOLLÉ,

atsižvelgdamas į minėtus pareiškimus, pateiktus 1999 m. sausio 11 ir 15 dieną ir įregistruotus atitinkamai 1999 m. balandžio 23 ir gegužės 17 dieną;

atsižvelgdamas į atsakovės Vyriausybės pateiktą nuomonę ir į pareiškėjo kaip atsakymą pateiktą nuomonę,

po svarstymo

nusprendė:

FAKTAI

Pareiškėjai yra 1974, 1968 ir 1976 m. gimę Lietuvos Respublikos piliečiai. Šiuo metu pirmasis ir antrasis pareiškėjai yra kalinami Lukiškių kalėjime, Vilniuje. Trečiasis pareiškėjas šiuo metu kalinamas Pravieniškių kolonijoje, Kauno rajone. Pareiškėjams Teisme atstovauja J. Jasiulevičius, Vilniuje praktikuojantis advokatas.

A. Bylos aplinkybės

Bylos faktai, pateikti šalių, gali būti apibendrinti, kaip išdėstyta toliau.

Atlikdami jiems paskirtas bausmes Pravieniškių kolonijoje, pareiškėjai buvo įtarti dalyvavę riaušėse, įvykusiose kolonijoje 1997 m. sausio 15 dieną. 21 kalinamasis (tarp jų ir pareiškėjai) buvo apkaltinti sukėlę riaušes ar jose dalyvavę.

Trečiasis pareiškėjas, atlikęs pradinę bausmę, 1997 m. vasario 14 dieną buvo paleistas iš kolonijos. 1997 m. birželio 25 dieną jis buvo sulaikytas dėl riaušių bylos. Viso šios bylos proceso metu pirmasis ir antrasis pareiškėjai vis dar buvo beatlieką pradinės bausmės.

Parengtinio tyrimo metu buvo apklausti du trečiojo pareiškėjo liudytojai. Teisminio nagrinėjimo metu Kauno apygardos teismas išskvietė vieną trečiojo pareiškėjo liudytoją. Pirmasis ir antrasis pareiškėjai liudytojų nekvietė.

1997 m. lapkričio 3 dieną Kauno apygardos teismas nuteisė visus bylos teisiamuosius, tarp jų ir pareiškėjus. Teismas pripažino, kad pirmasis ir antrasis pareiškėjai organizavo riaušes bei padarė chuliganizmą. Jie buvo nuteisti laisvės atėmimu dešimčiai metų. Trečiasis pareiškėjas buvo pripažintas kaltas aktyviai dalyvavęs riaušėse ir nuteistas laisvės atėmimu šešeriems metams.

Nustatydamas pirmojo pareiškėjo kaltę teismas rėmėsi septyniolikos įslaptintų liudytojų, iš kurių dauguma buvo kiti kalinamieji, parodymais. Įslaptintų liudytojų parodymus parengtinio tyrimo metu užrašė prokurorai. Įslaptinti liudytojai paliudijo, kad pirmasis pareiškėjas organizavo riaušes. Teismas taip pat rėmėsi parengtinio tyrimo metu kitų trijų kaltinamųjų – J., S., ir T. – duotais parodymais, patvirtinančiais pirmojo pareiškėjo kaltę. Apygardos teismas pažymėjo, kad J., S. ir T. po to pakeitė parodymus nurodydami, *inter alia*, kad prokurorai juos vertė apkaltinti pirmąjį pareiškėją. Tačiau teismas laikė, kad pradiniai J., S. ir T. parodymai buvo pagrįsti ir kad jie pakeitė savo parodymus tik gąsdinami kitų kaltinamųjų. Teismas taip pat atsižvelgė į nukentėjusiojo, „žemesniajai kalinių kastai“ priklausančio kalinamojo, teisminio nagrinėjimo metu duotus parodymus. Pastarasis paliudijo, kad pirmasis pareiškėjas jį užpuolė 1997 m. sausio 15 dieną. Teismas taip pat atkreipė dėmesį į teisminio nagrinėjimo metu penkių kolonijos personalo narių duotus parodymus, kad pirmasis pareiškėjas organizavo riaušes. Apygardos teismas pripažino, kad riaušių dieną pirmasis pareiškėjas buvo apsvaigęs nuo alkoholio. Darydamas išvadą, kad pirmasis pareiškėjas buvo kaltas dėl riaušių ir chuliganizmo, teismas taip pat atkreipė dėmesį į netiesioginius įrodymus: įvykio vietos apžiūros protokolą, daiktinius įrodymus ir ekspertizių išvadas.

Pripažindamas antrąjį pareiškėją kalnu apygardos teismas rėmėsi devyniolikos įslaptintų liudytojų parodymais, prokurorų užrašytais parengtinio tyrimo metu. Įslaptinti liudytojai paliudijo, kad antrasis pareiškėjas taip pat buvo riaušių organizatorius. Kaip ir pirmojo pareiškėjo atveju, teismas atmetė vėlesnius J., S. ir T. parodymus, pripažindamas, kad jų pradiniai parengtinio tyrimo metu duoti parodymai sudarė pakankamą pagrindą antrojo pareiškėjo kaltei nustatyti. Teismas taip pat atsižvelgė į dviejų nukentėjusiųjų – kalinamųjų, priklausančių „žemesniajai kalinių kastai“, – parodymus, duotus teisminio nagrinėjimo metu. Pastarieji nurodė, kad 1997 m. sausio 15 dieną pareiškėjas mušė kitus kalinamuosius, puolė kolonijos personalo narius ir barikadavo koloniją. Panašius parodymus davė šeši kolonijos personalo nariai, išskiesti į teisminį bylos nagrinėjimą. Apygardos teismas pripažino, kad riaušių metu antrasis pareiškėjas buvo apsvaigęs nuo alkoholio. Teismas taip pat pažymėjo, kad antrojo pareiškėjo kaltumą riaušių ir chuliganizmo padarymu netiesiogiai įrodė įvykio vietos apžiūros protokolai, daiktiniai įrodymai ir ekspertizių išvados.

Trečiojo pareiškėjo kaltei pagrįsti apygardos teismas rėmėsi tik šešių įslaptintų liudytojų parodymais, parengtinio tyrimo metu užrašytais prokurorų.

Apygardos teismas padarė išvadą, kad pirmasis ir antrasis pareiškėjai buvo aiškūs 1997 m. sausio 15 dienos riaušių organizatoriai, jie buvo girti ir „kurstė žemesniųjų kastų kalinamuosius dalyvauti darant nusikaltimą“. Teismas taip pat nutarė, kad trečiojo pareiškėjo „dalyvavimo darant nusikaltimą laipsnis buvo mažesnis“.

Pareiškėjai padavė skundus, kuriuose nurodė, kad jie nepadarė inkriminuotų nusikaltimų, įslaptintų liudytojų parodymai buvo nepagrįsti, jų nuodugniai neištyrė nei teisiamieji, nei teismas, o Kauno apygardos teismas ignoravo tam tikrus parengtinio tyrimo metu kitų kalinamųjų duotus parodymus. Pareiškėjai tvirtino, kad tyrimo metu juos kankino. Jų nuomone, 1997 m. sausio 15 dienos įvykiuose dalyvavo beveik 300 kalinių. Pareiškėjai teigė, kad kolonijos administracija juos viktimizavo: skatino kitus kalinamuosius duoti anoniminius parodymus, žadėdama su jais [kalinamaisiais] palankiai elgtis. Be to, įslaptinti liudytojai patys, kaip teigiama, dalyvavo riaušėse ir bendradarbiavo su pareigūnais siekdami išvengti baudžiamojo persekiojimo.

Prokurorai taip pat apskundė pirmosios instancijos nuosprendį, prašydami skirti griežtesnes bausmes.

1998 m. balandžio 29 dieną Apeliacinis teismas atmetė skundus, pripažindamas, kad apygardos teismas tinkamai nustatė pareiškėjų kaltę ir paskyrė teisingas bausmes. Jis nustatė, kad valstybės vidaus baudžiamasis procesas leidžia pirmosios instancijos teismui atsižvelgti į parengtinio tyrimo metu įslaptintų liudytojų duotus parodymus, nekviečiant tų liudytojų į teismą. Apeliacinis teismas nerado požymių, kad parengtinio tyrimo metu pareiškėjai buvo kankinami.

Pareiškėjai padavė kasacinį skundą Aukščiausiajam Teismui, skųsdamiesi, *inter alia*, kad žemesnieji teismai nepašalina nurodomų prieštaravimų tarp įslaptintų liudytojų parodymų. Pareiškėjai pakartojo, kad parengtinio tyrimo metu bylą tyrė pareigūnai juos kankino.

1998 m. spalio 20 dieną Aukščiausiasis Teismas atmetė skundus, pripažindamas, kad žemesnieji teismai tinkamai išsprendė bylą. Jis pažymėjo, kad pirmasis ir antrasis pareiškėjai buvo nuteisti ne vien tik anoniminių parodymų pagrindu, bet taip pat remiantis nukentėjusiųjų ir kolonijos personalo parodymais. Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad trečiasis pareiškėjas buvo nuteistas iš esmės remiantis įslaptintų liudytojų parodymais. Tačiau, kasacinės instancijos teismo nuomone, šie parodymai buvo nuoseklūs ir papildė kitus jo kaltę patvirtinančius įrodymus. Nebuvo rasta jokių proceso pažeidimų, padarytų teismams atsisakant apklausti įslaptintus liudytojus. Kasacinės instancijos teismas taip pat nepatvirtino pareiškėjų teiginių apie kankinimus.

B. Bylai reikšmingos vidaus teisės nuostatos ir praktika

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 156¹ straipsnio 1 dalį, prokuroras ar tardytojas sunkių nusikaltimų bylose turi teisę įslaptinti liudytojo tapatybę, norėdami užtikrinti to asmens saugumą. Pagal šio straipsnio 2 dalį, parengtinio tyrimo metu niekas, išskyrus prokurorą ar tardytoją, neturi teisės sužinoti įslaptinto liudytojo asmens tapatybę nustatančių duomenų. 3 dalis numato, kad duomenys apie įslaptintus liudytojus yra valstybinė paslaptis. Teisę susipažinti su to asmens tapatybę nustatančiais duomenimis turi tik prokurorai, tardytojai ir teisėjai.

Šio Kodekso 118¹ straipsnio 1 dalis numato, kad įslaptintas liudytojas įvardijamas slapyvardžiu. Liudytojo asmens duomenys laikomi specialiaame tardymo veiksmo protokolo priede, atskirai nuo bylos medžiagos.

Pagal Kodekso 317¹ straipsnio 1 dalį, jeigu liudytojo tapatybę įslaptinta, teismas gali neapklausti tokio asmens teismo posėdyje, o jo anoniminius parodymus balsu perskaityti teismo posėdyje. 2 ir 3 dalys numato teismui galimybę savo iniciatyva apklausti įslaptintą liudytoją nedalyvaujant teisminio nagrinėjimo dalyviams. Šio straipsnio 4 dalis skelbia, kad teismas taip pat gali apklausti liudytoją neviešame posėdyje dalyvaujant šalims. Tokiu atveju teismas turi sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, kad kiti proceso dalyviai nenustatytų įslaptinto liudytojo tapatybės.

Kodekso 265 straipsnis numato, kad teisiamasis teisminiame nagrinėjime turi lygias teises teikti ir ginčyti įrodymus ir teisminis nagrinėjimas vyksta rungtyniškai. 267 straipsnio 5 punktą patikslina, kad teisiamasis turi teisę dalyvauti tiriant visus įrodymus ir užduoti klausimus liudytojams, ekspertams ir kitiems asmenims, kad teisminio nagrinėjimo metu išdėstytų savo argumentus dėl bylos, išskyrus 317¹ straipsnyje numatytus atvejus.

Konstitucijos 31 straipsnis garantuoja teisę į teisingą procesą ir išvardina konkrečias gynybos teises.

2000 m. rugsėjo 19 dieną Konstitucinis Teismas nutarė, kad Baudžiamojo proceso kodekso 267 straipsnio 5 punktas ir 317¹ straipsnio 1 dalis ta apimtimi, kuria negarantuojama teismo teisė užduoti klausimus išlaptintiems liudytojams, išlaikant jų tapatybės slaptumą, nepateisinamai riboja teismo teisę į gynybą, tuo pažeidžiant Konstitucijos 31 straipsnį.

SKUNDAI

1. Remdamiesi Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi ir 3 dalies d punktu pareiškėjai skundžiasi, kad jiems nebuvo užtikrintas teisingas procesas ir buvo pažeistos jų gynybos teisės. Šiuo klausimu pareiškėjai teigia, kad jie buvo nuteisti anoniminių parodymų pagrindu, kurių nuodugnai neištyrė nei jie, nei jų atstovai, nei teismai.
2. Remdamiesi Konvencijos 5 straipsniu pareiškėjai skundžiasi, kad dėl savavališko nuteisimo riausių byloje jiems buvo neteisėtai atimta laisvė. Remdamasis šia nuostata trečiasis pareiškėjas taip pat skundžiasi, kad sulaukius jį 1997 m. birželio 25 dieną jam nebuvo pranešta, kuo jis kaltinamas.
3. Pareiškėjai taip pat skundžiasi, kad parengtinio tyrimo stadijoje jie buvo kankinami verčiant duoti parodymus prieš save ir kitus kalinamuosius. Taip skųsdamiesi jie nesiremia jokia Konvencijos nuostata.

TEISĖ

1. Pareiškėjai skundžiasi remdamiesi Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi ir 3 dalies d punktu, kurie, kiek tai šiuo požiūriu reikšminga, numato:

„1. Kai yra sprendžiamas ... jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad būtų ... viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir bešališkas teismai.

3. Kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi mažiausiai šias teises: ...;

d) pats apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams; ...

Vyriausybė teigia, kad jokiaje proceso stadijoje pareiškėjai neprašė pareigūnų apklausti išlaptintus liudytojus. Tuo būdu jie neišnaudojo vidaus teisinės gynybos priemonių. Tai, kad teismai nuodugnai netyrė išlaptintų liudytojų parodymų, buvo pateisinama, nes pareiškėjai nepateikė tokio prašymo. Bet kokiu atveju pareiškėjų nuteisimas nebuvo pagrįstas vien tik išlaptintų liudytojų parodymais, ir jie nebuvo lemiami. Proceso metu trečiojo pareiškėjo prašymu buvo apklausti trys liudytojai, kurių asmens tapatybė nebuvo išlaptinta, o pirmasis ir antrasis pareiškėjas neprašė apklausti jokių liudytojų. Vyriausybė daro išvadą, kad pareiškėjo gynybos teisės ir proceso teisingumo principas šioje byloje nebuvo pažeisti.

Pareiškėjai ginčija Vyriausybės argumentą dėl priemonių neišnaudojimo kaip visiškai formalų, nurodydami, kad viso proceso metu jie kvestionavo jiems pareikštus kaltinimus ir jų atžvilgiu priimtus apkaltinamuosius nuosprendžius, kurie buvo pagrįsti išlaptintų liudytojų parodymais. Iš tikrųjų jų skundai buvo susiję su jų gynybos teisių apribojimu bei trūkstamu proceso teisingumu ir parodė valstybės vidaus teismams poreikį nuodugnai ištirti išlaptintų liudytojų parodymus, kad pareiškėjai galėtų patikrinti šiuos parodymus tokiomis pat sąlygomis, kaip ir kaltinimo institucijos, ir, prieš darant išvadą dėl bylos, ištirti daugiau atvirų įrodymų. Tai, kad teismai neatsižvelgė į šias pastabas, sukėlė Konvencijos 6 straipsnio pažeidimą.

Dėl Vyriausybės argumento, kad nebuvo išnaudotos vidaus teisinės gynybos priemonės, Teismas pažymi, kad pareiškėjai bylos nagrinėjimo teisme metu ir skunduose aukštesniems teismams skundėsi, kad jų apkaltinamieji nuosprendžiai buvo pagrįsti įslaptintų liudytojų parodymais. Taigi Teismas yra įtikintas, kad pareiškėjai šios pareiškimo dalies atžvilgiu išnaudojo vidaus teisinės gynybos priemones, kaip to reikalauja Konvencijos 35 straipsnio 1 dalis.

Teismas atsižvelgė į šalių pastabas dėl šio bylos aspekto. Jis laiko, kad ši pareiškimo dalis kelia sudėtingus faktų ir teisės klausimus, kurių išsprendimas turėtų priklausyti nuo bylos esmės nagrinėjimo (palyginimui žr. *Kok v. the Netherlands*, no. 43149/98, 2000-07-04). Todėl ji negali būti laikoma aiškiai nepagrįsta Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies prasme. Joks kitas pagrindas paskelbti ją nepriimtina nėra nustatytas.

2. Pareiškėjai taip pat skundžiasi, kad jų laisvės atėmimas pažeidė Konvencijos 5 straipsnį, kuris, kiek tai šiuo požiūriu reikšminga, skelbia:

„1. Kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir saugumą. Niekam laisvė negali būti atimta kitaip, kaip šiais atvejais, ir įstatymo nustatyta tvarka:

- a) kai asmuo teisėtai kalinamas pagal kompetentingo teismo nuosprendį; ... ;
- c) kai asmuo teisėtai sulaikomas ar suimamas, kad būtų pristatytas kompetentingai teismo institucijai, pagrįstai įtariant jį padarius nusikaltimą ar kai pagrįstai manoma, jog būtina neleisti padaryti nusikaltimo, arba manoma, jog jis, padaręs tokį nusikaltimą, gali pabėgti;

2. Kiekvienam sulaikytajam turi būti nedelsiant jam suprantama kalba pranešta, dėl ko jis sulaikytas ir kuo kaltinamas.“

Vertindamas trečiojo pareiškėjo skundą dėl informacijos apie sulaikymą 1997 m. birželio 25 dieną ir priežasčių sulaikyti nebuvimą, Teismas pažymi, kad pareiškėjas nepateikė Teismui pareiškimo anksčiau nei 1999 m. sausio 15 dieną. Todėl šio skundo atžvilgiu trečiasis pareiškėjas nesilaikė Konvencijos 35 straipsnio 1 dalyje nustatyto šešių mėnesių termino, ir šis bylos aspektas turi būti atmestas pagal Konvencijos 35 straipsnio 3 ir 4 dalis.

Dėl pareiškėjų skundo, kad jie buvo neteisėtai kalinami po teismo: neginčijama tai, kad laisvė jiems buvo atimta kompetentingam teismui priėmus apkaltinamąjį nuosprendį, kaip numato Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies a punktas. Iš to seka, kad ši pareiškimo dalis pagal Konvencijos 35 straipsnio 3 ir 4 dalis turi būti atmesta kaip aiškiai nepagrįsta.

3. Galiausiai pareiškėjai teigia, kad juos kankino. Teismas mano, kad šiuo požiūriu yra reikšmingas Konvencijos 3 straipsnis, uždraudžiantis kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį orumą elgesį ar baudimą. Tačiau Teismas pastebi, kad pareiškėjų teiginius apie kankinimą valstybės vidaus teismai atmetė kaip neparemtus faktais. Pareiškėjai nepateikė nei medicininių įrašų, nei kitokių *prima facie* įrodymų, kurie galėtų paskatinti Teismą nukrypti nuo valstybės valdžios institucijų išvadų šiuo klausimu.

Iš to seka, kad ši pareiškimo dalis taip pat yra aiškiai nepagrįsta Konvencijos 35 straipsnio 3 dalies prasme. Todėl ji turi būti atmesta pagal 35 straipsnio 4 dalį.

Dėl šių priežasčių Teismas vienbalsiai

SKELBIA PRIIMTINAI, iš anksto nenusprenddamas dėl esmės, pareiškėjų skundus pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį ir 3 dalies d punktą;

SKELBIA NEPRIIMTINA likusią pareiškimų dalį.

S. DOLLÉ
Kanclerė

J.-P. COSTA
Pirmininkas